

Teknologi, selvdisciplinering og magi

Vibeke Steffen og Tine Tjørnhøj-Thomsen

Denne artikel handler om den måde hvorpå de forskellige kurser, behandlinger og psykosociale interventioner tilbyder den enkelte teknikker, redskaber og værktøjer til at opnå større selvindsigt eller til at forandre bestemte tilstande for at opnå bedre livskvalitet. Artiklen påpeger, at denne redskabs-metaforik vidner om en stigende individualisering og instrumentalisering af specifikke former for social erfaring. Med udgangspunkt i det komplekse forhold mellem sprog og handling følger en analyse, hvor vi argumenterer for en særlig sammenhæng mellem teknologisk tænkning, selvdisciplinering og magi. Artiklen forsøger at vise, at når tilværelsens grundlæggende besværligheder og usikkerheder i stigende grad omtales som noget, der kan kontrolleres og håndteres ved hjælp af særlige teknikker, redskaber og værktøjer, så ligner det på mange måder det, som tidligere tiders antropologer beskrev som magi blandt "primitive samfund".

Nøgleord: Magi, selvteknologi, metafor, rehabilitering, kræft, alkoholisme.

Vibeke Steffen er Ph.d. og lektor ved Institut for Antropologi på Københavns Universitet, Frederiksholms Kanal 4, DK-1220 København K., E-post: vibeke.steffen@anthro.ku.dk

Tine Tjørnhøj-Thomsen er Ph.d. og lektor ved Institut for Antropologi på Københavns Universitet, Frederiksholms Kanal 4, DK-1220 København K., E-post: tine.tthomsen@anthro.ku.dk

Indledning

"Et vigtigt element er at få redskaber til at forvalte sine egne ressourcer i hverdag og i kriser. Under forløbet får du også små teknikker til brug i hverdagen, når der er behov, ressourcer og begrænsninger" (Clairvoyance-annonce).

"Samtidig får forældrene mulighed for, via psykologer, socialrådgivere og andre fagfolk, at få redskaber til at håndtere hverdagen og dens problemer, når man har fået et barn med nedsat funktionsevne" (Beskrivelse af Hjerteforeningens Børneklubs årlige familiekursus).

"Samtlige kursister udviste stor interesse og udtalt behov for at få redskaber til selvhjælp" (Kursusevaluering).

"På dette kursus får du redskaber til at designe og gennemføre dialog-, udviklings- og forandringsprocesser i både små og store grupper" (Fra kursusbeskrivelse, Lederen som proceskonsulent).

"Stress er en del af hverdagen på Fødevaredirektoratet. De næste par måneder forsøger en stressterapeut at give 26 laboranter og kontormedarbejdere redskaber til at tæmme deres stress med" (HK/Statsmagasinet).

"Vi mener, at vejen til handling er viden og styrke. De redskaber håber vi, du kan få på Dallund" (Kursus på Dallund).

"Man kan uddanne sig til læge, advokat, forsker, lærer og revisor, men to af de vigtigste udfordringer, som vi står over for i vores liv, er udfordringen ved forholdet til andre og udfordringen ved at forstå os selv. Der findes meget få muligheder for at lære og indsamle værktøj til at håndtere disse udfordringer. The Landmark Forum gav mig denne forståelse og dette værktøj. Det gav mig den manglende brik i min uddannelse". (Landmark Education International 1998).

Ovenstående citater er et lille udpluk af terapiformer, kursus- og behandlingstilbud og psykosociale interventioner, som udbydes blandt andet over internettet. Alle tilbyder de den enkelte "redska-

ber", "værktøjer" eller "teknikker" til at "håndtere" en bestemt situation. Som det fremgår, kan målet være at opnå større selvindsigt, ændre og forandre bestemte tilstande, opnå bedre livskvalitet eller at klare specifikke kriser og udfordringer i hverdagen. Det fælles budskab er, at det enkelte menneske vil kunne opfylde disse målsætninger, hvis blot vedkommende udstyres med de rette værktøjer eller redskaber. Det særlige sprogbrug – den særlige redskabs-metaforik – vidner om en stigende *individualisering* og *instrumentalisering* (tingsliggørelse) af specifikke former for erfaring og viden (måske også rationalisering – eller i hvert fald en særlig rationalitet). Frem for de mere tidskrævende "taleterapi" giver disse tilbud om personlig udvikling og forbedret livskvalitet indtryk af en særlig form for håndgribelighed, effektivitet og måske en mere rationel måde at gribe problemerne an på. Budskaberne formidles typisk i grupper og efter et nøje tilrettelagt program, og intentionen er, at deltagerne i løbet af kurset skal til egne sig de omtalte redskaber for selv at kunne arbejde videre med deres personlige udvikling efterfølgende. Ofte indgår referencer dels til videnskab og fremskridt dels til åndelighed og spiritualitet i programmerne. Mange af disse kurser og tilbud orienterer sig mod det hele menneske og søger dermed også at integrere forskellige aspekter af den menneskelige tilværelse.

Siden midten af 1980'erne har vi fra forskellige vinkler som kræftbehandling (Jensen et al. 1987), behandling af ufrivilligt barnløse (Tjørnhøj-Thomsen 1999) og behandling for alkoholisme (Steffen 1993, 1997, 2005) interesse-

tema

ret os for specifikke forhold inden for det danske sundhedssystem ud fra en medicinsk antropologisk tilgang. Vores forskning viser, at terapi, undervisning og psykosociale interventioner beror på erfaring og viden, der udvikles og anvendes i social interaktion og sociale processer. Disse processer er på den ene side ikke uafhængige af den sprogbrug, som benyttes om dem, men der hersker på den anden side set heller ikke noget entydigt forhold mellem det, man siger, at man gør, og det, man så faktisk gør. Det er dette komplekse forhold mellem sprog og handling, som danner udgangspunkt for denne artikel, hvor vi tillige ønsker at påpege en mulig sammenhæng mellem teknologisk tænkning, selvdisciplinering og magi.

Derfor først et par ord om magi. Såvel i den tidlige, klassiske antropologi som i gængse, nutidige forståelser forbindes magi med ”primitiv”, eksotiske og førmoderne folkeslag og med irrationelle, virkningsløse og ”pseudovidenskabelige” handlinger. Magisk tænkning bliver derfor ofte fremstillet i skarp modsætning til den vestlige verdens fornuftstænkning og til videnskab (Sjørlev 1995). Moderne antropologi har for længst lagt disse tankemodeller bag sig og har vist, at magi også udfoldes i moderne, vestlige samfund sammen med og samtidig med videnskabelige forklaringsmodeller. Den danske antropolog Inger Sjørlev skriver i bogen *Gudernes Rum* (1995) at ”jo mere effektiv og præcis videnskaben bliver i én forstand, jo mere forsigtig bliver den, hvad angår evnen til at give umiddelbare forklaringer” (ibid.: 62). Den bliver derved også mindre og mindre egnet til at være den ledetråd for

handling, almindelige mennesker har brug for som hjælp i det daglige liv. Det er her – i dette usikre rum – at magien eller det magiske arbejde bliver relevant som en måde at handle på (ibid.). Magi vedrører således individuelle handlinger og besværgelser og kollektive ritualer, der har til hensigt at forklare, håndtere eller manipulere og kontrollere det uforklarlige eller usikre.

Ord skaber handlinger

Sprogbrugen og valg af redskabsmetaforerne i uddragene ovenfor er ikke tilfældige eller ligegyldige. Sproget – og sproget – er produkt og medskaber af en specifik virkelighed (Andersen og Koch 2003). Det vil med andre ord sige, at sproget gør noget, og at tale i sig selv er en handling, som medvirker til at forandre verden (Hastrup 1999:282). I deres bog om metaforer *Metaphors We Live By* hævder de to forskere George Lakoff og Mark Johnson (1980) for eksempel, at vi handler ud fra de billeder, vi skaber gennem sproget. En metafor er således ikke blot et billedligt udtryk, som konkretiserer noget abstrakt, det er også en slags anvisning for en bestemt måde at handle på. Forfatterne illustrerer denne pointe med et eksempel på en hverdagsmetafor, som synes at strukturere en særlig måde at tænke og handle på, nemlig metaforen ”diskussion er kamp” (*argument is war*). Denne metafor afspejles i vores daglige måde at udtrykke os om meningsudvekslinger på, eksempelvis: ”dine påstande kan ikke forsvares”, ”han angreb alle de svage punkter i min argumentation”, ”hans kritik var lige på kornet”, ”jeg tilintetgjorde hans argument” osv. Det væsent-

lige i forfatterens påpegning af denne sproglige systematik er imidlertid, at vi ikke blot taler om meningsudvekslinger som kamp eller krig, men at disse metaforer også strukturerer vores handlinger, når vi diskuterer: Vi kan faktisk vinde eller tabe et skænderi, vi angriber andres argumenter og forsvarer vore egne, og vi tilrettelægger en diskussion om ikke som en fysisk kamp så som en verbal kamp med strategier, angreb, forsvar, modangreb osv. (Lakoff & Johnson 1980:4).

I lyset af Lakoff og Johnsons forståelse af metaforer er det interessant at se på, hvilke sociale og kulturelle processer der ligger bag den redskabstækning, der kommer så tydeligt til udtryk i de indledende citater. I den forbindelse er Anonyme Alkoholikere (AA) et godt eksempel på en bevægelse, som dels er en af de mest udbredte og indflydelsesrige selvhjælpsbevægelser i det 20. århundrede, og dels har udviklet et konkret program, hvorefter mennesker kan dele erfaringer og systematisk arbejde sig frem mod et bedre liv. Et af de grundlæggende begreber i programmet er sygdomsbegrebet.

Anonyme Alkoholikere og sygdomsbegrebet

Ser man på AAs historiske rødder, støder man dels på den amerikanske religionsfilosof William James og dels på en missionær ved navn Frank Buchman. Buchman var grundlægger af Oxford Bevægelsen, som søgte at sammenkæde religion og videnskab i en ny pragmatisk orientering, hvor religion som metode snarere end teologi skulle være midlet til at vinde sjæle. Han udviklede en metode, som han kaldte "soul-surgery" – et begreb, som byggede på antagelsen om

at synd kunne anskues som en slags sygdom og derfor identificeres ved hjælp af en "åndelig diagnose" stillet af en "sjælelæge", der også kunne være behjælpelig med behandling i form af "sjælekirurgi". Det er blandt andet denne metaforiske brug af ordet sygdom, som blev overtaget af AA, og som ligger til grund for AAs opfattelse af alkoholisme som en sygdom i dag. Metaforen har altså haft sin egen historiske udvikling fra at være et billedligt udtryk; nemlig at alkoholisme er en sygdom, til at være et bogstaveligt udtryk for virkeligheden; nemlig at alkoholisme er en sygdom og følgelig kan behandles som sådan. Det er blandt andet denne udvikling i metaforers karakter, Lakoff og Johnson henviser til, når de hævder, at vi efterlever dem (Steffen 1993:94).

Mind-cure og selvteknologi

I William James' bog *The Varieties of Religious Experience* fra 1908 finder man lignende beskrivelser af metoder til omvendelse og dermed et bedre liv i hans analyse af de såkaldte "mind-cure" bevægelser, som skyldede hen over det amerikanske kontinent omkring århundredskiftet med deres pragmatiske tilgang til og praktiske anvisninger på vejen til en bedre og sundere livsstil. I forelæsninger om "den syge sjæl" og "de sunde bevidstheders religion" lovpriser James lederne af bevægelser såsom "Gospel of Relaxation" og "Don't Worry Movement" for deres intuitive tro på "the all-saving power of healthy-minded attitudes as such" og "the conquering efficacy of courage, hope and trust" (James 1958:96). Der er altså ikke så meget nyt i aktuelle teknikker som eksempelvis

tema

“positiv tænkning” og “neuro-lingvistisk-programmering”, ej heller den pragmatiske brug af religion og videnskab som redskaber til personlig udvikling eller for den sags skyld idéen om selvhjælp. Således findes der snart ikke det problem af social eller eksistentiel art, som ikke kan gribes an – trin-for-trin og anonymt, naturligvis – med pragmatiske løsningsmodeller. Det anslås, at der i 1992 alene i USA var mindst 130 forskellige AA-baserede 12-trins organisationer med hver sit problemområde spændende fra arbejdsnarkomaner over sex-afhængige til ludomaner og neurotikere (Katz 1993:11).

Skønt der ofte refereres til åndelighed, og skønt man i udstrakt grad benytter religiøse handlinger, så er denne retledning af selvet, som sociologen Nicolas Rose har kaldt det (1992:142), ikke knyttet til en egentlig religiøs autoritet. Det er snarere sådan, at man behandler eksistentielle spørgsmål om meningen med livet og betydningen af lidelse i kraft af en omformulering af disse forhold til tekniske spørgsmål om den mest effektive måde at håndtere utilpassethed på og til en mere generel metode til at forbedre egen livskvalitet. Den franske filosof Michel Foucault har tillige påpeget, at sådanne handlinger ofte er knyttet til bestemte former for politisk magt og styring, der fungerer via subjektivitet snarere end via tvang og undertrykkelse; i praksis forstået som en måde at evaluere og agere i forhold til eget selv. Han bruger betegnelsen ”selvteknologier” om disse praksisser og understreger dermed både det individualistiske og det instrumentelle ved denne måde at handle på (Foucault 1988).

Psykosociale tiltag og livskvalitet

Et andet eksempel er de såkaldte psykosociale interventioner, der i stigende grad anvendes i social- og sundhedssektoren og ofte gøres til genstand for forskningsorienteret evaluering. Betegnelsen psykosocial udspringer af en stigende kritik af den biomedicinske og reduktionistiske tilgang til sygdom og sundhed og altså en stigende anerkendelse af, at samspillet mellem sociale, psykologiske og emotionelle forhold har afgørende betydning for sygdom og sundhed. Tankemodellen bag psykosociale interventioner er også forbundet med mere generelle ændringer i sygdomsopfattelser og et større fokus på såkaldte livsstilssygdomme – altså sygdomme, der antages at bero på det *enkelte* menneskes uhensigtsmæssige livsstil.

Den konkrete psykosociale intervention har ofte form af kursusforløb rettet mod en specifik målgruppe (fx kræftpatienter, rygere, alkoholikere, hjertepatienter, psykiatriske patienter). Kurserne kan bestå af kostvejledning, motion, samtaler, øvelser, terapeutiske samtaler og foredrag. Målet er, at deltagerne skal erhverve sig viden, kompetencer og redskaber, så de bedre kan ”håndtere”, ”cope” eller ”mestre” de specifikke problemer, de antages af have (Larsen 2003:248), og altså ændre deres tidligere uhensigtsmæssige handlemåder og derved styrke deres livskvalitet.

Et konkret eksempel på ovenstående er RehabiliteringsCenter Dallund på Fyn. RehabiliteringsCenter Dallund, der drives af Kræftens Bekæmpelse i Danmark, tilbyder færdigbehandlede kræftpatienter et seksdages kursusophold. Målet er, som det fremgår af centrets hjemmeside

(<http://www.cancer.dk/dallund>), at give kursisterne ”viden, redskaber og handlemuligheder”, så de kan ”komme videre” efter den socialt, psykologisk og fysisk belastende kræftbehandling. Mange kursister udtrykker selv håb om ved kursets start at få netop redskaber og værktøjer til at kunne håndtere de forskelligartede problemstillinger og den usikkerhed, som kræftsygdommen og kræftbehandlingen afstedkommer (Tjørnhøj-Thomsen 2003, 2004). På Dallund undervises kursisterne i blandt andet forebyggende kost, kræft og krop, psykologiske og sexologiske problemstillinger, fysisk træning samt individuelle samtaler og gruppesamtaler. På programmet er også sang og foredrag af en præst. Rehabilitering vedrører *hele* mennesket. Undervisningen formidler, hvad der ofte betegnes som videnskabelig eller forskningsmæssigt funderet viden om hensigtsmæssig og kræftforebyggende kost, motion og livsstil, og de psykologiske oplæg handler blandt andet om krisehåndtering og copingstrategier. På centrets hjemmeside, betones det at ”vejen til handling er styrke og viden. De redskaber håber vi, du kan få på Dallund”.

Et væsentligt ”værktøj” er den individuelle handleplan, der udarbejdes – og nedfældes på papir – i løbet af kurset, og som bygger på den enkeltes egen definition af og forslag til løsning af de konkrete problemer. ”Med handleplanen skal man gerne få et stykke værktøj i hånden, som man kan arbejde videre med, når man kommer hjem”, understreges det. For nogle bliver handleplanen et vigtigt dokument, hvis nedskrevne mål og strategier kursisten formår at realisere efter hjemkomsten. For andre går

handleplanen i glemmebogen efter endt ophold. Det er ikke alle, der formår at tage ansvaret for deres egen rehabilitering. Langt hovedparten af kursisterne søger imidlertid også – med afsæt i egne erfaringer og overbevisninger – at bedre deres situation med alternative behandlingsformer (healing, afspænding, visualisering, zoneterapi o. lign.) og et væld af kure og ofte dyre kosttilskud.

Både inden for AA, kræftrehabilitering og andre former for psykosociale interventioner *instrumentaliseres* og *individualiseres* særlige vidensformer og handlinger. Eksistentielle spørgsmål og sociale omgangsformer forsøges håndteret ved en form for konkretisering og formalisering, som det blandt andet kommer til udtryk ved brugen af bøn og sang og ved en ritualiseret og symbolsk brug af materielle genstande. Det er således almindelig praksis, at talerækken i en gruppe styres ved brug af en genstand f.eks. en mortar eller en konkylie, som giver den, der holder genstanden i hånden, retten til at tale. Ofte markeres starten på en gruppesession ved en særlig form for ritualiseret hilsen – det være sig en bestemt ordlyd, et særligt håndtryk eller et knus – og afsluttes tilsvarende ved oplæsning af særlige tekster, sang eller fremsigelse af bøn, mens man eksempelvis holder hinanden i hånden. Brug af symbolske genstande som mønter, amuletter, krystaller og mærkater med slogans, der signalerer et særligt fællesskab og en fælles identitet, er andre eksempler på materielle tegn, der viser individets tilhørsforhold og personlige bestræbelser på at forbedre sin livskvalitet. Brugen af de mange forskellige kosttilskud og alternative lægemid-

tema

ler, hvis virkning ikke er videnskabeligt dokumenteret, kan ses som atter andre udtryk for materialiseringen af psykosociale bestræbelser.

I studiet af kræftrehabilitering er det tydeligt, at de tidligere kræftpatienter også selv opsøger og opfinder redskaber for at påvirke og kontrollere såvel kræftens eftervirkninger som den eksistentielt usikre situation, de befinder sig i. Det er her, det magiske trænger sig på, og det vender vi som sagt tilbage til. Et andet væsentligt element i AA – som også de fleste kursister på Dallund tillægger afgørende betydning – er det helbredende eller rehabiliterende element i deltagerens sociale fællesskab og betydningen af at møde ligestillede. Men netop dette aspekt lader sig i sagens natur hverken instrumentalisere eller individualisere. I lighed med AA kan også psykosociale interventioner anskues i Foucaults ”selv-teknologiske” perspektiv. Men før vi diskuterer dette yderligere, er det nyttigt at se nærmere på teknologi-begrebet.

Teknologien og det sociale

Inden for antropologiske teknologi-studier har der de seneste årtier været en kritisk diskussion af teknologi-begrebet og dets underliggende, kulturelt forankrede antagelser. Blikket rettes især mod to dominerende antagelser: Den ene – som Bryan Phaffenberger betegner ”teknologisk søvngænger” (1988:237) – anskuer teknologien som neutral eller værdifri i sig selv, og den teknologiske virkning gøres dermed afhængig af, hvordan mennesker gør brug af den. Kritikken af denne antagelse er, at teknologien ikke kan ses som neutral, fordi den strukturerer og giver betydning i men-

neskers liv, og fordi såvel frembringelse som brug af teknologi (maskiner, genstande og artefakter) er produkt af sociale aktiviteter og valg. Genstande eller artefakter er altså også bærere af sociale visioner, men det betyder ikke, at deres effekt og brug er hverken entydig eller forudsigelig.

Den anden dominerende antagelse betegnes som ”teknologisk determinisme”. Her anskues teknologien som en magtfuld og autonom agent, som determinerer socialt liv og social forandring (ibid.). Fælles for disse dominerende antagelser er, at de begge er baseret på ideen om, at teknologi og det sociale – eller samfundet – er *eksterne* i forhold til hinanden (Ingold 1997:107). I begge tilfælde fremstår teknologien i en *fetisheret* form, altså i en form, som skjuler de sociale aktiviteter og processer, som mennesker involverer sig i, når de frembringer eller bruger teknologi. Det er tillige kendetegnende, at teknologibegrebet næsten udelukkende forbindes med noget materielt – altså med udvikling af redskaber til udførelsen af bestemte mål eller til produktion af særlige genstande. Ingold påpeger, at den moderne opfattelse af teknologi er nært forbundet til en ”maskin-teoretisk” kosmologi, og at begrebet i sin nuværende betydning har sit udspring i oplysningstidens optagethed af en rationel udnyttelse af naturens egen mekanik. Bag denne opfattelse ligger en adskillelse af natur, samfund og teknologi som forskellige, adskilte domæner. Denne adskillelse præger stadig vores tænkning på området. Det er også denne adskillelse, der er i søgelyset for den antropologiske teknologi-kritik.

Fleere antropologiske teknologi-studier

søger derfor at beskrive og begrebssette det sociale i teknologien (Phaffenberger 1988, Ingold 1997). Phaffenberger skriver for eksempel om ”socio-tekniske systemer”. Han viser i en række etnografiske eksempler fra ikke-vestlige samfund, hvorledes socio-tekniske systemer inkluderer rituelle og magiske komponenter. Dermed udfordrer han en anden dominerende vestlig forståelsesramme, hvor teknologi og videnskab sættes over for magi og religion. Men der er meget, der tyder på, at magisk tænkning ikke falder bort på grund af tilstedeværelse af for eksempel avanceret, vestlig teknologi. Tværtimod. I en artikel om animisme i vestlige samfund skriver Jojada Verrips, at teknologiske fremskridt i den vestlige verden er blevet fulgt op af en øget tendens til magisk tænkning (Verrips 1994). Vi vil vende tilbage til de magiske elementer i teknologi-forståelsen. Her vil vi argumentere for, at den antropologiske teknologi-kritik også er relevant for en analyse af tendensen til instrumentalisering og individualisering af forskelligartede problemløsninger, som kom til udtryk i de indledende udsagn.

Mens mange af de antropologer, som beskæftiger sig med forholdet mellem mennesker og teknologi, har lagt vægt på at vise, at mennesker i praksis forholder sig meget socialt (og dermed menneskeligt) til teknologi, hvad enten det gælder computere eller pacemakere, så er vores ærinde her nærmest det omvendte, nemlig at vise, at vi i kraft af redskabsmetaforerne kommer til at forholde os meget teknisk og instrumentelt til noget, som faktisk er meget socialt og menneskeligt. Når mennesker for ek-

sempel tilbydes – og selv ønsker – at få redskaber og værktøjer til rådighed for selv at løse forskellige tilværelsesproblemer – så tænkes disse løsninger i en feticheret form, altså i en form, der skjuler det sociale både i dets frembringelse og dets brug.

Selvteknologier og magi

Michel Foucault har som overfor nævnt hæftet sig ved fænomenet ”selv-teknologi” som et karakteristisk træk ved det moderne menneske. Han forklarer, at selv-teknologier ”permit individuals to effect by their own means or with the help of others a certain number of operations on their own bodies and souls, thoughts, conduct and way of being, so as to transform themselves in order to attain a certain state of happiness, purity, wisdom, perfection, or immortality” (Foucault 1988:18). Foucault sporer sådanne selv-teknologier tilbage til græsk-romersk klassisk filosofi og viser, hvorledes de ændrer form, blandt andet som en konsekvens af kristendommens asketiske og selvfornægtende moral og blandt andet tager form som bekendelser. Selvteknologi refererer med andre ord til de måder, hvorpå moderne mennesker internaliserer og forvalter samfundets normer ikke som en form for tvang, men snarere som en tilsyneladende selvtilfredsstillende disciplinering af egne handlinger og intentioner. Denne fortolkning forekommer umiddelbart plausibel i forhold til den redskabstænkning, vi her har under behandling. En af svaghederne ved Foucaults model er imidlertid, at den ikke formår at forklare, hvordan denne internalisering foregår, og hvad der motiverer mennesker til en sådan selvregulerende

praksis. Hos Foucault fremstår selvteknologien enten som et rationelt valg eller som noget nærmest automatisk.

I antropologien betegnes menneskers forsøg paa at håndtere usikkerhed og håb ved hjælp af instrumentelle handlinger på områder, som ikke umiddelbart lader sig kontrollere, ofte som magi. ”Man kan sige” – skriver den danske etnograf Kaj Birket-Smith – ”at al Magi i grunden er en aandelig Teknik – en Genvej man skyder, naar den materielle Teknik ikke slår til” (1948: 105). En af antropologiens betydningsfulde pionerer, polakken Bronislaw Malinowski (1935), illustrerede denne forståelse af magi i sin undersøgelse af have-magi hos folk på Trobrianderne, en øgruppe ud for Ny Guinea. Her viste han, hvordan trobrianderne teknisk set gjorde alt, hvad de kunne, for at få deres afgrøder til at blive frugtbare: De såede med korrekt afstand, lugede ukrudt osv. Alligevel oplevede de igen og igen, at dele af høsten slog fejl. Derfor benyttede de sig – i tillæg til de mekaniske midler – af magiske formler og sange, som selvfølgelig ikke antoges at virke uden den almindelige, tekniske havebrug. Magi er dermed – også ifølge Malinowski – et supplement til andre teknologiers utilstrækkelighed i at opnå specifikke mål, og kan derfor ses dels som en ekstra forsikring mod fejlslagen høst, dels som et middel til at bestyrke mennesker i deres tro på, at de nok skal lykkes med deres usikre forehavender. Magi er derfor også en måde, hvorpå mennesker med forskellige færdigheder og viden gennem forskellige praksisser, handlinger, ord og besværgelser søger at manipulere deres omgivelser og opnå kontrol. Det vil med andre ord sige, at

magi fungerer som et praktisk redskab, der kan benyttes i situationer, hvor man står over for beslutninger og valg uden at have sikker viden at foretage valget ud fra (Jansbøl og Steffen 2004: 235).

Magi og selvteknologi og den udbredte redskabsmetaforik er således nært beslægtet. De mange ”redskaber”, der tilbydes i psykosociale interventioner og forskellige terapi- og behandlingstilbud, fungerer, som vi har vist, som selvteknologier, den enkelte frivilligt påfører sig for at opnå større selvindsigt, forandring og håndteringsevne. Men de kan også samtidig betragtes som led i et magisk arbejde, hvis formål er at forsøge at kontrollere og manipulere en grundlæggende usikkerhed.

Det at iscenesætte handlinger på en bestemt måde, som det sker i eksempelvis magiske ritualer, og at italesætte begivenheder ud fra de for ritualet vedtagne normer og regler, er således forskellige midler, som gør det muligt for mennesker at strukturere tanker og følelser på en sådan måde, at det giver os en følelse af, at verden kan manipuleres gennem de måder, vi vælger at omtale den på (Jackson 2003). Dermed er vi tilbage ved sproget.

Konklusion

Vi har i denne artikel forsøgt at påvise en vis sammenhæng mellem den sprogbrug, som kendetegner en række af nutidens måder at gribe sociale og sundhedsmæssige problemer an på, og den måde, antropologien traditionelt har beskrevet magi på.

Når tilværelsens grundlæggende besværligheder og usikkerheder i stigende grad omtales som noget, der kan kon-

trolleres og håndteres ved hjælp af særlige teknikker, redskaber og værktøjer, så ligner det på mange måder det, som tidligere tiders antropologer beskrev som magi blandt "primitive" samfund. En af de store forskelle er imidlertid, at magi i den oprindelige forståelse ofte henviste til handlinger, som blev udført i fællesskab, og som vedrørte samfundet som helhed, mens nutidens "selvteknologier", som Foucault betegner dem, netop synes at vedrøre selvet og dermed individet, selvom de jo ofte introduceres og indarbejdes i fællesskaber som eksempelvis selvhjælpsbevægelsen AA og Kræftens Bekæmpelses rehabiliteringscenter i Dallund. Det betyder selvfølgelig også, at det er den enkelte, som står tilbage med ansvaret, når redskaberne slår fejl, og selvom de etnografiske beskrivelser ofte viser, at magien har sin egen form for effektivitet (Levi-Strauss 1963), så viser de også, at tilværelsens besværligheder nok kan manipuleres, men sjældent kontrolleres hverken med teknologi eller med magi.

Referencer

- Andersen, Sniff og Koch, Lene (2003). Diskursanalyse. I: Lene Koch og Signild Vallgård (red.) *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*. København: Munksgaard.
- Birket-Smith, K. (1948) *Kulturens Veje*. København: Jespersens og Pios forlag.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the Self*. I: L. H. Martin, H. Gutman and P. H. Hutton (eds.) *Technologies of the self. A seminar with Michel Foucault*. Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Hastrup, K. (1999) *Viljen til viden. En humanistiske grundbog*. København Gyldendal.
- Ingold, T. (1997) *Eight Themes in the Anthropology of Technology*, *Social Analysis* 41(1): 106-137.
- Jackson, M. (2003). "What's in a name". *Inaugural Lecture*. København: Institut for Antropologi.
- James, W. (1958 [1908]). *The Varieties of Religious Experience*. New York: Penguin.
- Jansbøl, K. og V. Steffen (2004). *Investering. Forventninger på spil*. I: K. Hastrup (red.) *Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse*. København: Hans Reitzel.
- Katz, A. H. (1993). *Self-Help in America. A Social Movement Perspective*. New York, Twayne Publ.
- Lakoff, G. and M. Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Larsen, J. A. (2003) *Identiteten. Dialog og forandring*. I: Kirsten Hastrup (red.) *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzel.
- Lévi-Strauss, C. (1963). *The Effectiveness of Symbols*. I: *Structural Anthropology*. New York, Basic Books.
- Malinowski, B. (1935). *Coral Gardens and their Magic*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Phaffenberger, B. (1988) *Fetishised Objects and Humanised Nature. Towards an Anthropology of Technology*, *Man* 23(3):236-252.
- Rose, N. (1992). *Governing the enterprising self*. I: P. Heelas and P. Morris (eds.) *The Values of the Enterprise Culture*. London, Routledge.

tema

- Sjørslev, I. (1995) Gudernes Rum. En beretning om ritualer og tro i Brasilien. København: Gyldendal.
- Steffen, V. (1993). Minnesota-modellen i Danmark – mellem tradition og fornyelse. Holte: SocPol.
- Steffen, V. (1997). "Life Stories and Shared Experience." *Social Science and Medicine* 45(1): 99-111.
- Steffen, V. (2005). *Challenging Control*. I: Steffen, V, Jenkins, R. and Jensen, H. (eds.) *Managing Uncertainty. Ethnographic Studies of Risk, Illness and the Struggle for Control*. København: Museum Tusulanum Press.
- Tjørnhøj-Thomsen, Tine (1999) *Tilblivelseshistorier. Barnløshed, slægtskab og forplantningsteknologi i Danmark*. Ph.d. række nr. 12, 1999, Institut for Antropologi Københavns Universitet.
- Tjørnhøj-Thomsen, Tine (2003) *RehabiliteringsCenter Dallund. Den kvalitative forskningsdel. Statusrapport. Årsrapport for Rehabiliteringscenter Dallund, 2003*.
- Tjørnhøj-Thomsen, T. (2004) *Kræft i sociale netværk*. LIV (Århus Amts blad for Sundhedsfremme og Forebyggelse) nr. 3, 2004: 16-19
- Verrips, J. (1994). *The Thing Didn't "Do" What I Wanted: Some Notes on Modern Forms of Animism in Western Societies*. I: Jojoda Verrips (ed.) *Transactions. Essays in the honor of Jeremy F. Boissevain*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Summary in English

This article deals with the ways different courses, therapies and psychosocial interventions offer the individual techniques, tools and instruments to achieve higher levels of self-insight or to change certain conditions to obtain better life-quality. The authors suggest that the use of such tool-metaphors bear witness to a growing individualisation and instrumental thinking about specific forms of social experience. Starting with the complex relationship between language and action the analysis moves on to propose a close relationship between technological thinking, the disciplining of the self, and magic. The aim of the article is to demonstrate, that when the basic troubles and uncertainties of living are increasingly understood as something controllable and manageable by certain techniques, tools or instruments, this in many ways resembles what was classified by anthropologists of earlier times as magic in "primitive" societies.

Keywords: Magic, technologies of the self, metaphor, rehabilitation, cancer, alcoholism.